

THE 13th INTERNATIONAL CONFERENCE OF

ISSEI

International Society for the Study of European Ideas

in cooperation with the University of Cyprus

Developing educators' complex thinking of educators using web 2.0 technologies

Agni Stylianou Georgiou
Department of Education, University of Nicosia
46, Makedonitissas Ave., Nicosia 1700
Cyprus P.O.Box 24005
E-mail: stylianou.a@unic.ac.cy

Alexios Petrou
School of Education
University of Nicosia
46 Makedonitissas Avenue, 1700 Nicosia,
Cyprus
Email: petrou.a@unic.ac.cy

Andri Ioannou
Dept. of Multimedia and Graphic Arts, Cyprus University of Technology
P.O. Box 50239, Limassol 3603
Cyprus
Email: andri.i.ioannou@cut.ac.cy

Abstract

The purpose of this study was to study how we can exploit new technologies to scaffold and monitor the development of educators' complex thinking while engaging in philosophical inquiry. We set up an online learning environment using wiki and forum technologies and we organized the activity in four major steps to scaffold complex thinking for the teacher participants. In this article, we present the evolution of complex thinking of two groups of teachers by studying their interactions.

Αναπτύσσοντας την πολύπλοκη σκέψη των εκπαιδευτικών με τη γρήση τεχνολογιών

web 2.0

Εισαγωγή

Τα νέα Αναλυτικά Προγράμματα της εκπαίδευσης στην Κύπρο αποσκοπούν στην ενεργό πολιτειότητα, στη δημιουργία πολιτών με δημοκρατικό ήθος και ανεκτικότητα στη διαφορετικότητα των άλλων. Ο σκοπός αυτός, αν και όχι φανερά, συνδέεται και με τον άλλο στόχο των Αναλυτικών Προγραμμάτων: την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης. Όπως θα διαφανεί πιο κάτω, η κριτική και δημοκρατική σκέψη μπορούν να αναπτυχθούν μέσα από τη φιλοσοφική σκέψη και αυτή, με τη σειρά της, μπορεί αβίαστα να αναπτυχθεί, αν ακολουθήσουμε τις προτάσεις του προγράμματος «Φιλοσοφία για παιδιά».

Καλλιεργώντας την φιλοσοφική σκέψη προάγεται η ελευθερία της σκέψης.

Στο πρόγραμμα «Φιλοσοφία για παιδιά» του Matthew Lipman¹ οι διάφορες αξίες και γνώσεις κατακτώνται από τα παιδιά με παιγνιώδη τρόπο. Τα παιδιά αποκτούν εμπειρίες σκέψης με τρόπο βιωματικό και αναπτύσσουν το αίσθημα της κοινότητας. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα αποσκοπεί στην καλλιέργεια τεσσάρων ειδών σκέψης: της κριτικής, της δημιουργικής, της σκέψης φροντίδας και της πολύπλοκης σκέψης.

Σε αυτό το ερευνητικό άρθρο συζητούμε το πώς μπορούμε να αξιοποιήσουμε νέες τεχνολογίες για να παρακολουθήσουμε την πορεία της σκέψης και να συντάξουμε μια πιθανή πορεία που να λειτουργεί οργανικά και να αναπτύσσει αυτό που η φιλοσοφία για παιδιά θέτει ως βασικό στόχο, την πολύπλοκη σκέψη. Στα πλαίσια ενός μεταπτυχιακού μαθήματος αναπτύξαμε ένα ηλεκτρονικό μαθησιακό περιβάλλον χρησιμοποιώντας

τεχνολογίες web 2.0 (όπως wikis και πίνακες συζητήσεως), όπου οργανώσαμε διάφορα στάδια για να «φροντίσουμε» τη φιλοσοφική σκέψη των εκπαιδευτικών. Στο άρθρο παραθέτουμε αποσπάσματα από διαλόγους, σχολιάζοντας την πορεία εξέλιξης της σκέψης των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα.

Το Πρόγραμμα Φιλοσοφία για Παιδιά

Ο κύριος σκοπός του προγράμματος «Φιλοσοφία για παιδιά» είναι να προάγει την πολύπλοκη σκέψη αναπτύσσοντας την κριτική σκέψη, τη δημιουργική σκέψη και τη σκέψη φροντίδας. Αυτό που υποστηρίζεται εδώ είναι ότι ο φιλοσοφικός διάλογος βοηθά στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του στοχασμού και της μεταγνώσης². Έτσι, η κριτική σκέψη στα πλαίσια του συγκεκριμένου προγράμματος, αναπτύσσεται *μέσω και ως αποτέλεσμα* των διαλογικών αλληλεπιδράσεων που λαμβάνουν χώρα σε μια κοινότητα έρευνας. Ο Lirpman μάλιστα, υποστηρίζει ότι η κριτική σκέψη είναι μια πολύπλοκη διαδικασία που περιλαμβάνει την ανάπτυξη της *προσωπικής και κοινωνικής εμπειρίας*. Κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης αυτού του είδους της σκέψης δίνεται έμφαση στη διαδικασία (σε αντίθεση με το αποτέλεσμα) του φιλοσοφικού διαλόγου που λαμβάνει χώρα σε μια ερευνητική κοινότητα μάθησης. Η Haynes³, πάλι, αναφέρει ότι η διαδικασία αυτή στηρίζεται στην ποιότητα των αλληλεπιδράσεων και του διαλόγου ανάμεσα στους συμμετέχοντες. Ο διάλογος με την αυστηρή έννοια του ως *διά-λογος* ορίζεται ως μια ενεργή και κριτική μέθοδος επικοινωνίας⁴. Σε ό,τι τώρα αφορά τη δημιουργία μηνυμάτων, και αυτή είναι μια διαλογική διαδικασία, που δεν έχει στατική ταυτότητα και αποτελεί συνονθύλευμα διαφορετικών φωνών. Είναι, λοιπόν, σημαντικό

τα παιδιά να εκτίθενται στην ενεργή διαδικασία έρευνας, όπου και παρουσιάζονται διαφορετικές φωνές, ιδέες και προοπτικές.

Τα παιδιά που συμμετέχουν στο πρόγραμμα «Φιλοσοφία για παιδιά» έχουν την ευκαιρία να παρακολουθούν τον τρόπο που σκέφτονται τα μέλη της κοινότητας και να αξιολογούν κριτικά τα διάφορα επιχειρήματα που παρουσιάζονται. Ο Lipman⁵ ορίζει αυτό τον τρόπο σκέψης ως σκέψη φροντίδας. Η σκέψη φροντίδας προϋποθέτει την ικανότητα του να ακούεις τις απόψεις (τις φωνές) των άλλων και να μπορείς να αναγνωρίζεις την αξία των διαφορετικών απόψεων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα μέλη της κοινότητας να σέβονται τις απόψεις των άλλων και να εμπλέκονται ενεργά σε διάλογο, όχι σε παράλληλο μονόλογο.

Το πρόγραμμα «Φιλοσοφία για παιδιά» περιλαμβάνει επίσης την ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης. Ο Lipman υποστηρίζει ότι υπάρχει αμφίρροπη σχέση μεταξύ φιλοσοφικής σκέψης και δημιουργικότητας. Η φιλοσοφική-λογική σκέψη ενθαρρύνεται μέσα από δημιουργικές δραστηριότητες και η δημιουργικότητα καλλιεργείται μέσω της λογικής ικανότητας.

Τα τέσσερα είδη σκέψης στο πρόγραμμα «Φιλοσοφία για παιδιά» αναπτύσσονται μέσω της *πράξης*⁶. Ο Lipman, έτσι, ανέπτυξε εκπαιδευτικό υλικό (ιστορίες σκέψης και υποστηρικτικό υλικό) για να υποβοηθήσει την ανάπτυξη των τεσσάρων ειδών σκέψης με τρόπο βιωματικό. Οι κεντρικοί χαρακτήρες στις ιστορίες σκέψης μαθαίνουν να επιλύουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν μέσω συλλογισμών. Κατά την εφαρμογή του προγράμματος, παρουσιάζεται η ιστορία σκέψης στα παιδιά και τα παιδιά έχουν χρόνο να σκεφτούν και να υποβάλουν τις δικές τους ερωτήσεις. Αυτές οι ερωτήσεις

συζητούνται και ορισμένες επιλέγονται για περαιτέρω διάλογο. Το πρόγραμμα παρέχει την ευκαιρία σε όλους τους συμμετέχοντες να μοιραστούν μεταξύ τους τις σκέψεις τους και να κρίνουν συλλογικά ποιες από τις θέσεις αυτές είναι κυρίαρχες και ποιες όχι, *αναπτύσσοντας επιχειρήματα*. Κατά τον τρόπο λοιπόν αυτό τα παιδιά καλούνται να στηρίζουν τις θέσεις τους με τρόπο λογικό και να αναγνωρίσουν αν οι απόψεις τους είναι έγκυρες και αξιόπιστες. Επίσης, καλούνται να διορθώσουν πιθανές ατέλειες, αναζητώντας περισσότερα στοιχεία για να τεκμηριώσουν τις απόψεις τους, ιδιαίτερα όταν αυτές αντικρούονται. Το πρόγραμμα «Φιλοσοφία για παιδιά» έχει εφαρμοστεί σε πάρα πολλές χώρες και έχει αναπτυχθεί εκπαιδευτικό υλικό από αρκετούς ερευνητές. Στο Ηνωμένο Βασίλειο ο Fisher⁷ ανέπτυξε σειρά βιβλίων στα οποία περιλαμβάνονται ιστορίες, οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν από εκπαιδευτικούς για την προαγωγή των τεσσάρων ειδών σκέψης. Σε αυτό το άρθρο χρησιμοποιούμε τον όρο «ιστορία σκέψης» για να αναφερθούμε σε αυτού του είδους τις ιστορίες.

Στόχος της δικής μας έρευνας ήταν η κοινότητα έρευνας --μέσα από τη διαδικασία της διαλογικής αντιπαράθεσης απόψεων (debate)-- να μελετήσει ένα φιλοσοφικό δίλημμα και να ετοιμάσει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα βασισμένο στις αρχές του προγράμματος του Lipman «Φιλοσοφία για παιδιά». Το ερευνητικό μας ερώτημα ήταν: Πώς οι νέες τεχνολογίες web 2.0 μπορούν να στηρίξουν την ανάπτυξη της πολύπλοκης σκέψης στα πλαίσια μιας ερευνητικής κοινότητας μάθησης;

Μεθοδολογία

Χρησιμοποιήθηκε η μελέτη περίπτωσης ως μεθοδολογικό εργαλείο η οποία βρίσκει εκτεταμένη εφαρμογή σε μελέτες συνεργατικής μάθησης⁸. Μελετήθηκαν δύο ομάδες

εκπαιδευτικών, με σκοπό την εις βάθος κατανόηση της χρονικής εξέλιξης των διαδικασιών συνεργασίας, της ανάπτυξης της πολύπλοκης σκέψης και τον διαμεσολαβητικό ρόλο της τεχνολογίας.

Συμμετέχοντες

Τα μέλη της κοινότητας έρευνας ήταν επτά εκπαιδευτικοί οι οποίοι παρακολούθησαν το μεταπτυχιακό μάθημα «Ψυχολογικές Διαστάσεις στην Εκπαίδευση» κατά τη διάρκεια του εαρινού εξαμήνου 2012, η διδάσκουσα του μαθήματος, ένας μέντορας/ερευνητής στο πεδίο της Φιλοσοφίας και μια ερευνήτρια με ειδικότητα στην Εκπαιδευτική Τεχνολογία. Οι εκπαιδευτικοί χωρίστηκαν με τυχαίο τρόπο σε δύο ομάδες των 3 και 4 ατόμων σε κάθε ομάδα. Οι εκπαιδευτικοί είχαν μέσο όρο ηλικίας 25 χρονών και παρακολουθούσαν το συγκεκριμένο μάθημα ως μέρος ενός μεταπτυχιακού προγράμματος στην Εκπαίδευση.

Ηλεκτρονικό Μαθησιακό Περιβάλλον

Αξιοποιήσαμε *τεχνολογίες διαδικτύου web 2.0* για να υποστηρίξουμε τη συμμετοχική σκέψη σε ένα ηλεκτρονικό μαθησιακό περιβάλλον. Δημιουργήσαμε ένα ηλεκτρονικό μαθησιακό περιβάλλον, το οποίο ονομάσαμε WikiSplit⁹, που χρησιμοποιεί πίνακες συζητήσεων (forums) και τεχνολογίες wiki (βλέπε Σχήμα 1). Το WikiSplit στόχευε στην προαγωγή ασύγχρονης επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο ομάδες συμμετεχόντων.

Συγκεκριμένα, υπήρχε η δυνατότητα παράλληλης διαπραγμάτευσης ιδεών στον πίνακα συζήτησης και η συγγραφή συλλογικού κειμένου, στο οποίο να καταγράφονται οι θέσεις και τα επιχειρήματα της ομάδας, ως αποτέλεσμα της συνεργασίας που λαμβάνει χώρα στον πίνακα συζητήσεων. Έτσι, οργανώθηκαν στάδια «φροντίδας» της σκέψης των

συμμετεχόντων μέσα από τις αλληλεπιδράσεις των μελών της κάθε ομάδας σε διαφορετικά στάδια και την απόκρυψη των αλληλεπιδράσεων της κάθε ομάδας σε διάφορα στάδια.

The image shows two side-by-side screenshots of the WikiSplit interface. The left screenshot displays a table of discussions with columns for Discussion, Started by, Group, Replies, and Last post. The right screenshot shows a detailed view of a discussion topic titled 'Step 1 [Εναρκτήρια θέση]' with a text area for the discussion and a 'Tags' section.

Discussion	Started by	Group	Replies	Last post
Step 1 [Εναρκτήρια θέση]	Admin User	OMADA2	11	Stavri Onoufriou Mon, 5 Mar 2012, 11:48 AM
Step 1 [Εναρκτήρια θέση]	Admin User	OMADA1	11	Theodoti Agathocleous Sat, 3 Mar 2012, 02:35 PM

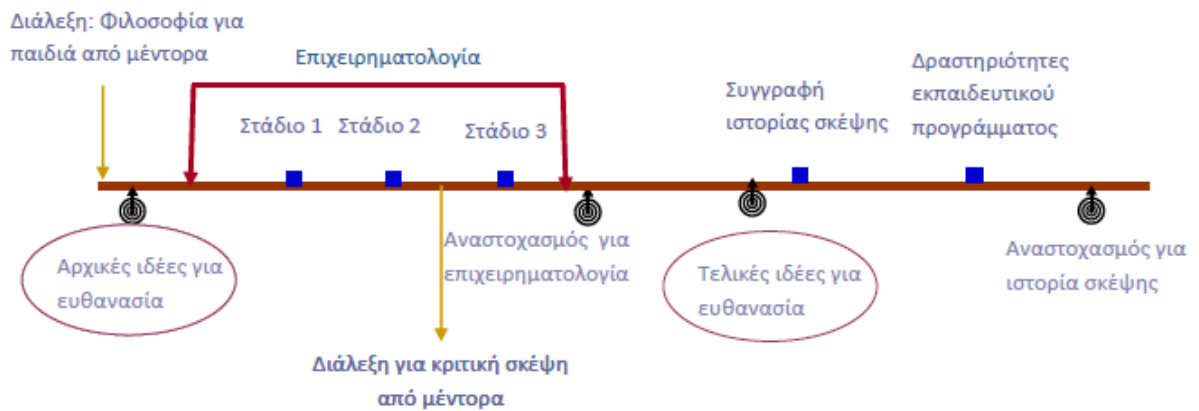
Σχήμα 1: WikiSplit (πίνακας συζητήσεων στα αριστερά και wiki στα δεξιά)

Διαδικασίες

Κατά τη διάρκεια δώδεκα εβδομάδων οι επτά εκπαιδευτικοί συνεργάστηκαν σε δύο ομάδες, επιχειρηματολογώντας πάνω σε ένα κοινό δίλημμα που οι ίδιοι επέλεξαν μέσα από διάλογο. Το φιλοσοφικό δίλημμα¹⁰ ήταν: «Το φαινόμενο της ευθανασίας επιτρέπεται σε περιπτώσεις βαριάς ασθένειας» vs. « Το φαινόμενο της ευθανασίας σε περιπτώσεις βαριάς ασθένειας είναι εντελώς απαράδεκτο». Η επιχειρηματολογία έγινε σε τρία στάδια. Στο πρώτο στάδιο η κάθε ομάδα κλήθηκε να παραθέσει τις αρχικές της ιδέες σχετικά με το δίλημμα. Στο δεύτερο στάδιο ανασκευάστηκε η θέση της ομάδας με βάση τα επιχειρήματα της άλλης ομάδας. Στη συνέχεια, αφού παρακολούθησαν μια διάλεξη για την κριτική σκέψη, τα μέλη των ομάδων κλήθηκαν να βελτιώσουν τα επιχειρήματά τους και να συνθέσουν τη συγκεκριμένη θέση της ομάδας τους. Τέλος, κλήθηκαν να

συνεργαστούν στη συγγραφή μιας ιστορίας σκέψης, αξιοποιώντας τα βασικά επιχειρήματα της ομάδας τους και να οργανώσουν δραστηριότητες, μέσω των οποίων να αναπτύσσονται τα τέσσερα είδη σκέψης (σκέψη φροντίδας, κριτική σκέψη, δημιουργική σκέψη και πολύπλοκη σκέψη).

Σχήμα 2: Διερευνητική μάθηση στο πλαίσιο της κοινότητας έρευνας.

Πηγές Δεδομένων

Οι πηγές δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα περιλάμβαναν τις διαλογικές συζητήσεις στον πίνακα συζητήσεων και τα συλλογικά κείμενα της ομάδας από το wiki κατά τη διάρκεια των τεσσάρων βημάτων (3 βήματα της επιχειρηματολογίας και 1 βήμα από συλλογική συγγραφή της «ιστορίας σκέψης»). Επίσης, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να παράσχουν γραπτή αξιολόγηση της εμπειρίας τους με το ηλεκτρονικό μαθησιακό περιβάλλον WikiSplit και να εξηγήσουν πώς η τεχνολογία βοήθησε στην ανάπτυξη της σκέψης τους (κριτική σκέψη, δημιουργική σκέψη, σκέψη φροντίδας, πολύπλοκη σκέψη).

Αποτελέσματα

Σε αυτή την ενότητα, παρουσιάζουμε την εξέλιξη της πολύπλοκης σκέψης των δύο ομάδων εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα, μελετώντας τις αλληλεπιδράσεις τους. Η ανάλυση πραγματοποιήθηκε σε δύο επίπεδα: α) καταμέτρηση της συχνότητας των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στα μέλη κάθε ομάδας και β) μελέτη της ποιότητας των επιχειρημάτων που αναφέρθηκαν κατά τα τρία στάδια επιχειρηματολογίας. Η ανάλυση αυτή είχε ως στόχο να μελετηθεί πώς η συνεργασία και η σκέψη εξελίσσονται μέσα σε ένα ηλεκτρονικό μαθησιακό περιβάλλον.

Ανάλυση Αλληλεπιδράσεων

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τη συχνότητα των μηνυμάτων του κάθε μέλους στις δύο ομάδες κατά τη διάρκεια αλληλεπίδρασης στον πίνακα συζητήσεων στο WikiSplit στα τρία στάδια της επιχειρηματολογίας. Τα ονόματα των συμμετεχόντων που εμφανίζονται στον Πίνακα 1 είναι ψευδώνυμα. Είναι φανερό ότι υπήρχε μεγαλύτερη αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη της ομάδας 1 κατά τα στάδια 2 και 3. Η ανάλυση του περιεχομένου των αλληλεπιδράσεων υποδηλώνει τη συνειδητή προσπάθεια από τα πλείστα μέλη της ομάδας 1 να φροντίσουν ο ένας την σκέψη του άλλου. Αντίθετα, στην ομάδα 2 δεν υπήρχε ιδιαίτερη αύξηση μηνυμάτων κατά την αλληλεπίδραση των μελών της στα στάδια 1 και 2.

		Συχνότητα Μηνυμάτων		
		Στάδιο 1	Στάδιο 2	Στάδιο 3
Ομάδα 1	Κλειώ	2	8	11
	Θάλεια	5	9	6
	Αφροδίτη	1	5	4
	Ιάσοντας	3	8	2
Ομάδα 2	Ουρανία	3	6	3
	Δήμητρα	3	5	2
	Αθηνά	2	1	1

Πίνακας 1: Αλληλεπίδραση συμμετεχόντων κατά την επιχειρηματολογία

Η ανάλυση των αλληλεπιδράσεων περιλάμβανε επίσης τη μελέτη της εξέλιξης της κριτικής σκέψης στη διαλογική συζήτηση των μελών κάθε ομάδας. Οι αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα μέλη των ομάδων κωδικοποιήθηκαν με βάση τα επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν για το φιλοσοφικό δίλημμα της ευθανασίας. Η κλίμακα κωδικοποίησης αναπτύχθηκε με βάση τα δεδομένα λόγου των συμμετεχόντων (περίπου 15%) και δύο ερευνητές συνεργάστηκαν για να αναπτύξουν και να την τελειοποιήσουν με βάση το πλαίσιο έρευνας (βλέπε Πίνακα 2 για την κλίμακα κωδικοποίησης των αλληλεπιδράσεων στην ομάδα 1). Τέλος, τα επιχειρήματα ηθικού χαρακτήρα που χρησιμοποιήθηκαν για να υποστηρίξουν τους λόγους που το φαινόμενο της ευθανασίας είναι εντελώς απαράδεκτο σε περιπτώσεις ατόμων με σοβαρή ασθένεια κωδικοποιήθηκαν ως «1, 1.0.1, 1.0.1.1 και 1,1». Τα επιχειρήματα πάλι που σχετίζονται με την ιατρική δεοντολογία της επιστήμης και τις νομικές και πολιτικές πτυχές της

ευθανασίας είχαν τον κωδικό «2, 2.0.1, 2.1, 2.1.1, 2.2». Τέλος, το θεολογικό επιχείρημα που υποστηρίζει πως η αξία της ζωής είναι ένα δώρο που παρέχεται από τον Θεό και υποστηρίζει ότι η ευθανασία είναι απαράδεκτη κωδικοποιήθηκε ως επιχείρημα «3».

Κωδικός Επιχειρήματος	Είδος Επιχειρήματος	Στάδιο1	Στάδιο 2	Στάδιο 3	Ιστορία Σκέψης
1	Ηθικό επιχείρημα: αξία της ζωής	1	8	17	3
1.0.1	Ηθική του πόνου		2	2	4
1.0.1.1	Ηθική του πόνου με παραδείγματα			1	
1.1	Ανθρώπινη αδυναμία-αδυναμία επιχειρηματολογίας για την αξία της ζωής λόγω ασθένειας	4	13	5	5
2	Εγωισμός vs ηθική της ιατρικής vs επιστημονική ηθική	2	11	14	
2.0.1	Ζωή του ασθενή πέραν της ιατρικής: πιθανότητα βελτίωσης της υγείας του ασθενή			2	1
2.1	Νόμος που απαγορεύει στους γιατρούς την ευθανασία	2	5	8	
2.1.1	Οικονομικά κίνητρα ιατρών			5	
2.2	Νομική και πολιτική πτυχή της ευθανασίας			3	
3	Θεολογικό επιχείρημα: η αξία της ζωής	5	15	7	3

Πίνακας 2: Αριθμός μηνυμάτων για κάθε επιχείρημα κατά την επιχειρηματολογία και τη συγγραφή ιστορίας σκέψης.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, όσον αφορά στην κριτική σκέψη των συμμετεχόντων της ομάδας 1 κατά τα τρία στάδια επιχειρηματολογίας παρατηρήθηκε βελτίωση της ποιότητας του επιχειρηματολογικού κειμένου. Επίσης, κατά τη διάρκεια της επιχειρηματολογίας, τα μέλη της ομάδας 1 στηρίχθηκαν σε πιο αυστηρά επιχειρήματα

(πολιτικού, νομικού και θεολογικού χαρακτήρα) ενώ κατά τη δημιουργία της ιστορίας σκέψης στηρίχθηκαν σε επιχειρήματα ηθικού τύπου και αξίες.

Αναστοχασμός Συμμετεχόντων

Στο τέλος του μαθήματος οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να παράσχουν ανατροφοδότηση, αξιολογώντας την προσπάθειά τους για τη σκέψη φροντίδας (αλληλεπιδράσεις στην εσω-ομάδα και αλληλεπιδράσεις με την άλλη ομάδα) και να πουν σε ποιο βαθμό θεωρούν, αν το θεωρούν, ότι υπήρξε κάποια εξέλιξη όσον αφορά στην κριτική και δημιουργική τους σκέψη. Τους ζητήθηκε επίσης να δηλώσουν εάν πιστεύουν ότι οποιαδήποτε εξέλιξη στη σκέψη τους συνέβη λόγω της συνεργασίας τους στο ηλεκτρονικό μαθησιακό περιβάλλον WikiSplit.

Όλοι οι μαθητές παρείχαν θετική ανατροφοδότηση σχετικά με το ρόλο της τεχνολογίας ως μέσου για την ανάπτυξη των τεσσάρων ειδών σκέψης, όπως αυτά περιγράφονται στο πρόγραμμα «Φιλοσοφία για παιδιά». Παρακάτω παραθέτουμε μερικά αποσπάσματα από τον αναστοχασμό των εκπαιδευτικών.

Ανάπτυξη Κριτικής Σκέψης

«[...] Αρχίζοντας από το πρώτο βήμα, που ήταν να βρούμε επιχειρήματα για να υποστηρίξουμε τις θέσεις μας, παρατήρησα στην αρχή ότι τα επιχειρήματα μας ήταν γενικά και αόριστα και εύκολα μπορούσαν να καταρριφθούν από την αντίπαλη ομάδα. Σε αυτή την περίπτωση το πρόγραμμα του Lipman μας βοήθησε να χρησιμοποιήσουμε κάποιες δεξιότητες της κριτικής σκέψης, οι οποίες συνέβαλαν στο να ενισχύσουν

την αξιοπιστία των επιχειρημάτων μας και να καταρρίψουμε κάποιους συλλογισμούς και επιχειρήματα της άλλης ομάδας [...] Τελικά, η κριτική σκέψη μοιάζει με έναν καλά οργανωμένο κήπο με λουλούδια, όπου το κάθε τι είναι συμμετρικό, φυτεμένο και κλαδεμένο από τον άνθρωπο, όπως και τα επιχειρήματα»

Ανάπτυξη Φροντίδας Σκέψης

«[...] ωστόσο, το να περιμένω και να δώσω μια δεύτερη ευκαιρία στον ‘άλλο’ να πει τις απόψεις του, είδα ότι βοήθησε και μένα προσωπικά. Πρώτον, γιατί συνειδητοποίησα ότι ο διαφορετικός τρόπος σκέψης έκανε πιο ενδιαφέρουσα τη συνομιλία μας και δεύτερον, επειδή η δική τους σκέψη βοηθούσε τη δική μου να εξελιχθεί καλύτερα και το αντίθετο. Το διαδικτυακό περιβάλλον ευνοούσε αυτή τη φροντίδα σκέψης της ομάδας, γιατί μας έδινε την ευκαιρία να μελετήσουμε προσεκτικά αυτά που έλεγε κάποιος, να ζητήσουμε διευκρινίσεις και να κτίσουμε πάνω στη σκέψη του. Επιπλέον, μας έδωσε την ευκαιρία να δούμε πώς εργάζεται η άλλη ομάδα και να διορθώσουμε τις δικές μας ελλείψεις.»

«[...] Θεωρώ ότι στην αρχή της όλης διαδικασίας κάναμε σκόπιμα αυτή τη φροντίδα σκέψης, αν και αυτό σε εμένα φαινόταν δύσκολο και χρονοβόρο. Στη συνέχεια όμως, ήταν κάτι που προέκυπτε από μόνο του, αφού συνεργαζόμασταν με τα μέλη της ομάδας μας και αναγκαστικά φροντίζαμε ο ένας τη σκέψη του άλλου. Συνεχώς εξελίχσαμε τη γνώση μας και πιστεύω ότι η απόκρυψη που γινόταν στα όσα είχαν ειπωθεί από την άλλη ομάδα

μας έκανε να εντοπίσουμε περισσότερα επιχειρήματα, να καλύψουμε το θέμα από όλες του τις πτυχές και ταυτόχρονα να εξελίσσεται και η φροντίδα σκέψης μας [...]

Ανάπτυξη Δημιουργικής Σκέψης

«Η συγγραφή της ιστορίας σκέψης στη δική μου περίπτωση ήταν το πιο ενδιαφέρον κομμάτι του μαθήματος, γιατί δεν είχε περιορισμούς και όρια και ήμουν πολύ περίεργη να δω πώς θα εξελιχθεί... Επιπλέον, με την ιστορία σκέψης συνειδητοποίησα πόσο περιορισμένη ήταν η σκέψη μου και με τι ευκολία ξεκόλλησε όταν αποφάσισα να την αφήσω ελεύθερη [...] Η δημιουργική σκέψη μοιάζει περισσότερο με άγριο δάσος, όπου δεν βλέπεις καμιά συμμετρία, καμιά λογική. Όπως κάποιος μπορεί να χαθεί μέσα στο δάσος και να νιώσει το φόβο και τον κίνδυνο να караδοκεί σε κάθε στιγμή, έτσι συμβαίνει και με τη δημιουργική σκέψη. Η παραμικρή σκιά σε τρομάζει, και δεν ξέρεις ποιο μονοπάτι να ακολουθήσεις, αλλά ούτε και τι θα συναντήσεις παρακάτω. Παρόλο λοιπόν που με τρόμαζε αυτή η μεταφορά των επιχειρημάτων του πρώτου βήματος στην ιστορία σκέψης, εντούτοις δεν μπορώ να πω ότι δυσκολεύτηκα πολύ. Οι ιδέες έβγαιναν αυθόρμητα, όμως σε χρόνο και τόπο που αυτές ήθελαν. Δεν μπορούσα να τις πιέσω και διαπίστωσα ότι η συνεργασία με την ομάδα τους άρεσε πολύ, γιατί πολλές φορές περίμεναν την έγκριση ή τη συμμετοχή από όλα τα μέλη της ομάδας για να συνεχίσουν να βγαίνουν στην επιφάνεια [...] Η δημιουργία εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων συνδύαζε την κριτική σκέψη

και τη δημιουργικότητα και μας έδωσε την ευκαιρία να υποστηρίξουμε την ιστορία σκέψης μας και να προβληματίσουμε τα παιδιά με παιγνιώδη τρόπο.»

Συμπεράσματα

Μια κοινότητα έρευνας εξελίσσεται καθώς ωριμάζει. Κάθε μέλος έχει τη δυνατότητα για αλλαγή και η κοινότητα ως μια οντότητα μοιράζεται αυτό το δυναμικό, στο βαθμό που κάθε ένας/μία από τους συμμετέχοντες στην κοινότητα εξελίσσεται. Η ανάπτυξη της κοινότητας εξαρτάται από την ανάπτυξη του κάθε μέλους της. Στην έρευνά μας διαπιστώσαμε ότι μέσω της πράξης οι εκπαιδευτικοί επέδειξαν καλύτερη κατανόηση όχι μόνο των σκέψεών τους σχετικά με το φαινόμενο της ευθανασίας, αλλά και των σκέψεων των άλλων μελών της ομάδας τους, όπως επίσης και αυτών της ευρύτερης κοινότητας έρευνας που δημιουργήθηκε μέσω του ηλεκτρονικού μαθησιακού περιβάλλοντος WikiSplit. Η ανάλυση των δεδομένων που συλλεχθήκαν, αν και βρίσκεται ακόμη σε αρχικά στάδια, υποδηλώνει ότι η συνδυαστική χρήση των τεχνολογιών wikis και των πινάκων συζήτησης υποβοήθησε την ανάπτυξη της πολύπλοκης σκέψης.

Αγνή Στυλιανού-Γεωργίου

Σχολή Επιστημών Αγωγής

Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Λεωφ. Μακεδονίτισσας 46, Τ.Κ. 1700 Λευκωσία

Κύπρος

Email: stylianou.a@unic.ac.cy

Αλέξιος Πέτρου

Σχολή Επιστημών Αγωγής

Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Λεωφ. Μακεδονίτισσας 46, Τ.Κ. 1700 Λευκωσία

Κύπρος

Email: petrou.a@unic.ac.cy

Άντρη Ιωάννου

Τμήμα Πολυμέσων και Γραφικών Τεχνών,

Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Τ.Κ 50239, Λεμεσός 3603

Κύπρος

Email: andri.i.ioannou@cut.ac.cy

---

1 Matthew Lipman, *Thinking in Education*. (Cambridge: University Press 2003).

2 Matthew Lipman, *Philosophy goes to school*. (Philadelphia: Temple University Press 1988).

3 Joanna Haynes, *Children as Philosophers: Learning through Enquiry and dialogue in the primary classroom* (London: Routledge, 2008).

4 Marie-France Daniel, & Emmanuel Auriac, "Philosophy, Critical Thinking and Philosophy for Children," *Educational Philosophy and Theory* 43 5 (2011): 415-435.

5 Matthew Lipman, *Thinking in Education*. (Cambridge: University Press 2003).

6 Marie-France Daniel, & Emmanuel Auriac, "Philosophy, Critical Thinking and Philosophy for Children," *Educational Philosophy and Theory* 43 5 (2011): 415-435.

7 Robert Fisher, *Stories for thinking*. (Oxford: Nash Pollock 1996).

---

8 Νίκος Αβούρης, Χαράλαμπος Καραγιαννίδης, & Βασίλης Κόμης. *Συνεργατική Τεχνολογία: Συστήματα και Μοντέλα Συνεργασίας για Εργασία, Μάθηση, Κοινότητες Πρακτικής και Δημιουργία Γνώσης* (Αθήνα: εκδ. Κλειδάριθμος, 2008).

9 Andri Ioannou & Agni Stylianiou-Georgiou. Mashing Mashing-up wikis and forums: a case study of collaborative problem-based activity. *Educational Media International* 49 4 (2012)

10 Γιάννης Τζαβάρας, *Εγχειρίδιο Φιλοσοφίας: Διδασκαλία της Φιλοσοφίας με διαλογική και ενεργητική μέθοδο* (Αθήνα: εκδ. Δαρδανός, 2006).